

PATRIE ȘI PATRIOTISM ÎN FOLCLORUL ROMÂNESC*

Ioana REPCIUC**

Abstract

The paper starts from an interrogation over the existence of patriotic feelings, of the configurations of certain ethnic attachments among Romanian peasants, manifested separately and before the nationalistic movement of the elites that brought about the emergence of the Romanian nation-state. The analysis of Romanian folklore texts, starting with the oldest ones collected since the second half of the 19th century and close to the Great Union, would give an appropriate answer to the research question. The main medium of expression of these patriotic undertones was the lyrical folklore (war poetry, pining poetry, etc.) that is actually an authentic source to document the peasants' feelings given the obvious lack of proofs to understand an illiterate population's opinions and feelings stimulated by historical events and life experiences. The chosen texts show primary understandings of community and solidarity feelings that are expressed by specific symbolic oppositions of the peasant cultural imagery, such as: far vs. near, domestic vs. foreign, bad country vs. good country.

Keywords: ethnic group, motherland, folk poetry, war literature, otherness.

Cuvinte-cheie: grup etnic, patrie, poezie populară, literatura de război, alteritate.

Deși majoritatea reperelor teoretice utilizate în ultimele decenii în caracterizarea națiunii, naționalismului, patriotismului provin din curente de gândire occidentale, este necesar să definim conștiința identității naționale raportându-ne la realitatea românească, adaptare care poate fi regăsită de altfel în scrierile gânditorilor români preocupați de identitatea autohtonă. Alexandru Dușu atenționează că importantul concept de *patrie* are un înțeles în societățile în plină expansiune, industrializate și un altul în cele care rămân atașate tradiției, mai conservatoare¹.

Anterior, pe aceeași linie, Mircea Eliade distingea între un patriotism laic (al francezilor, de exemplu) și un patriotism ortodox,

* Lucrarea a fost realizată printr-un proiect CCCDI – UEFISCDI, numărul de proiect PN-III-PI-1.2-PCCDI-2017-0116 I 48PCCDI/2018, implementat în cadrul PNCI III.

** Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași – România.

¹ Alexandru Dușu, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, București, Editura Univers, 1982, p. 104.

marcat de tradiție și viziunea asupra lumii specifică popoarelor din sud-estul Europei². De asemenea, este cunoscută divergența dintre înțelesul conceptelor de *patriotism* și *naționalism* în opinia publică și academică occidentală: „Termenul patriot te ferește azi să fii catalogat imediat ca naționalist sau chiar ca șovinist. Din experiență, știm că nu mai ai voie să fii naționalist, dar să fii patriot încă e acceptabil”³. Sub impactul dezvoltărilor politice negative aduse de naționalism în prima parte a secolului al XX-lea, naționalismul a căpătat un renume negativ în Occident, mai acceptabil fiind patriotismul, considerat mai benign, dar demodat, caracteristic mai degrabă societăților europene estice⁴.

Primul autor al unei monografii originale despre ideea de patrie în cultura română, Florian Aaron, s-a inspirat în mod evident din ideile occidentale ale epocii exprimate pe această temă, cu toate că încearcă să ofere o contextualizare autohtonă a acestora. Aaron oferă o definiție elementară patriotismului, caracterizându-l ca iubirea cetățenilor pentru țara în care s-au născut, o iubire asemănătoare celei pentru părinți⁵. Această conceptualizare antropomorfică sau situare a esenței patriotismului în legătură cu relațiile familiale reprezintă o definiție deja consacrată în scrierile occidentale și în lexemele limbilor asociate (eng. *motherland*, germ. *Vaterland*).

Alăturarea *iubire de patrie* – *iubire de părinți* are, în cultura română, și o puternică motivație etimologică, *patrie* având sensul latin de „loc de origine al părinților/strămoșilor”⁶ și demonstrează importanța legăturilor ereditare. Ca intelectual, Aaron definea patriotismul cu repera livrăști cu toată emfaza retorică a epocii: „Fără conștiința de adevărata însemnare a numelui de patrie nu sunt patrioți; fără patrioți, nu este patriotism, fără patrioți, nu e fericire privată, nu e fericire publică”⁷. Privind conclusiv diversele abordări teoretice ale patriotismului din cultura

² Mircea Eliade, *Fragmentarium*, București, Editura Vreamea, 1939, p. 25-27.

³ Reinhart Koselleck, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic*. Traducere din limba germană de Gabriel H. Decuble și Mari Oruz, București, Editura Art, 2009, p. 190.

⁴ Klaus Bochmann, „Conceptul de patriotism în cultura română”, în Victor Neumann, Armin Heinen, *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 104.

⁵ Florian Aaron, *Patria, patriotul și patriotismul*, București, 1843, p. 1, apud Ștefan Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, București, Editura Minerva, 1986, p. 130.

⁶ Alfred Ernout, Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, Klincksieck, 1936, s.v.

⁷ Florian Aaron, *op. cit.*, p. 1.

română de la începuturile modernității, se pot evidenția semnificații variate ale conceptului, de la simplă situare geografică ori loc de proveniență al indivizilor (*jus solis*) la afiliere emoțională la comunitatea de origine; astfel apare treptat și sentimentul de solidaritate civică de esență iluministă, având conotații politice și o componentă socială pregnantă, vizibilă în cultura română abia în secolul al XIX-lea.

Cei mai importanți istorici occidentali ai naționalismului au afirmat categoric că acesta a reprezentat o ideologie modernă apărută în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Europa vestică și în America. Așa cum îl înțeleg acești teoreticieni, naționalismul culminează între cele două războaie mondiale, dar intră în declin în secolul nostru odată cu globalizarea și atenuarea granițelor culturale dintre națiuni. S-a susținut de asemenea că această ideologie a apărut odată cu modernizarea și industrializarea societăților europene. În ciuda acestei fixări tranșante în modernitate și în concordanță cu progresul socio-economic al ideii de națiune, alți istorici îndrăznesc să discute despre sentimente de afiliere națională resimțite înainte de acest moment, acest fenomen incipient putând fi decelat încă din secolul al XIII-lea. Deși această realitate este dificil de evaluat cu instrumentele analitice și conceptuale folosite în caracterizarea națiunilor-state moderne, și indivizii societăților medievale, iliterate și trăind izolat, au putut manifesta solidaritate față de propriul grup și atașament față de teritoriul de baștină⁸.

Dincolo de aspectele politice ale dinamicii naționalismului în Europa, un aspect important al acestui curent a fost ipostaza culturală a relațiilor din cadrul unui grup etnic, întrucât s-a constatat că elementele de bază ale constituirii unei națiuni nu sunt cele politice ori fizic-perceptive, ci cele mentale, națiunea fiind dincolo de orice o constelație de imagini cultural-identitare⁹. Marele cercetător britanic al naționalismului, Ernest Gellner făcea o observație care se poate aplica pertinent etapei proto-naționaliste traversată de societățile sud-est europene: „Omul modern nu este loial unui monarh, unui teritoriu sau unei credințe, orice ar spune el, ci unei culturi”¹⁰. Desigur, istoricul britanic își construiește teoria naționalismului pornind de la premisa că sentimentul național este specific societăților de cultură înaltă, livrescă, o cultură a elitelor standardizată prin

⁸ Rees Davies, *Nations and national identities in the medieval world: an apologia*, în „Revue belge d’histoire contemporaine”, Brussel, no 34/4, 2004, p. 568.

⁹ Bogdan Ștefănescu, *Patrii din cuvinte. O tropologie a discursurilor identității naționale*, București, Editura Universității, 2017, p. 58.

¹⁰ Ernst Gellner, *Nations and nationalism*, New York, Cornell University Press, 1983, p. 36.

educație și încurajată politico-administrativ. Totuși, în estul Europei s-a observat că ideea de națiune s-a stabilit pe baza culturii maselor rurale, țărănești și a particularităților exterioare comune membrilor unui grup etnic de comportament cultural și lingvistic: folosirea aceleiași limbi, acelorași practici religioase și rituri populare, veșminte tradiționale, ceremonii din ciclul vieții¹¹; aceste elemente (mituri, simboluri) au fost așezate de unii teoreticieni la baza construcției naționale. Conform teoriei lui Miroslav Hroch, un influent istoric ceh, înaintea fazei de constituire a națiunilor-state europene, a existat o fază a unui atașament colectiv autentic al maselor țărănești, o mișcare pur culturală, literară și folclorică, fără implicațiile politice manifestate abia în fazele ulterioare¹².

Eric Hobsbawm definea la rândul lui *națiunea* pe baze etimologice, încadrând acest concept în cadrul grupului de noțiuni similare sau echivalente existente în limbile europene occidentale¹³. Semnificația cuvântului *națiune* ne trimite la originea sa latină, cu rădăcina în verbul *a naște*, subliniindu-se astfel ideea de „origine, proveniență, descendență, rudenie de sânge”, diferențiindu-se de termenul comun astăzi, ce pune accent pe apartenența politico-administrativă. În cazul semanticii etimologice a cuvântului *patrie* este iarăși accentuată continuitatea de neam; Hobsbawm remarcă diferențele între sensul vechi, restrâns, al cuvântului *patrie*, care, într-un dicționar al limbii spaniole din 1726, era sinonim cu „pământul natal”, referindu-se strict la „locul, localitatea sau teritoriul nașterii cuiva”. Acesta este și sensul primar al patriei conform teoreticienilor patriotismului¹⁴. Mai târziu, în limba spaniolă de la începutul secolului al XX-lea – în exemplul dat de Hobsbawm, cuvântul deja capătă un alt sens, mai accentuat politic, *patrie* devenind sinonim cu *națiunea-stat*, care include atât toate regiunile unei anumite entități statale, cât și toți cetățenii acesteia¹⁵.

¹¹ Katherine Verdery, Introduction, in *National Character and National Ideology in Interwar Eastern Europe*. Edited by Ivo Banac & Katherine Verdery, New Haven, Yale Center for International and Area Studies, 1995, p. XVIII.

¹² Miroslav Hroch, *Social preconditions of national revival in Europe*, Cambridge, 1985, p. 23.

¹³ Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality*, Cambridge University Press, 1990, passim.

¹⁴ Robert Michels, *Der Patriotismus*, 1929, Munchen/Leipzig, 1929, p. 82, apud George M. Marica, *Despre patrie. Studiu sociologic*, Sibiu, 1942; republicat în *Scrieri sociologice*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de autori de Andrei Negru, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, p. 235.

¹⁵ Eric J. Hobsbawm, *op. cit.*, p. 15.

În limba română, cuvintele *patrie* și *națiune* sunt atestate în secolul al XVII-lea¹⁶, dar apar mai constant în calitate de concepte abstracte abia de la sfârșitul secolului al XIX-lea, ca o consecință firească a intersecției intelectualilor români cu ideile Iluminismului occidental. De asemenea, se poate constata în documentele de limbă română veche echivalența termenilor *patrie*, *națiune*, *neam*, *popor*, care desemnează îndeobște, fără specializări semantice, atât ideea de teritoriu, cât și cea de comunitate¹⁷, și anume sensul primordial de unitate fizico-geografică, alături de cel mai dezvoltat de unitate socio-culturală. Abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se fac simțite treptat și în lumea românească semnificațiile politice ale *națiunii*, ca urmare a aspirațiilor de constituire a statului-națiune, când începe să se manifeste constant în rândul elitelor percepția indivizilor ca membri ai unei comunități politice instituite, cu drepturi și obligații specifice.

În opoziție cu elitele, în mediul rural autohton rămâne mult timp pertinentă folosirea conceptului de *popor* sau *neam* pentru a caracteriza tipul de solidarități organice stabilite între membrii comunităților țărănești, mai restrânse sau mai extinse. Funcționează astfel distincția între *popor* și *națiune* subliniată, cu exemple din uzul limbilor occidentale, dintre respectivii termeni, explicată de Victor Neumann: „În timp ce *Peuple* sugerează, la fel ca în cazul lui *das Volk*, mai mult ideea de comunitate, *Nation* are în vedere o formă de agregare mai complexă, o societate capabilă de organizare și administrare rațională a unui stat, un proiect conținând acțiuni politice unitare în interior și exterior. *Nation* depășește sfera localului, a specificului și a tradițiilor, spre a se apropia de sensuri universale”¹⁸. Generația pașoptistă va apela frecvent la termenul *patrie* pentru a-l dubla pe cel de *națiune* sporind forța de seducție a discursurilor patriotarde ale vremii.

Este important să delimităm astfel între percepția populară și cea livresc-intelectuală a ideii de *patrie* în cultura română. De pildă, în 1532, Nicolaus Olahus, unul dintre primii intelectuali români cunoscuți,

¹⁶ Gabriela Stoica, „Din istoria culturală a unui concept afectiv: patriotismul. Analiză contextual-semantică”, în vol. *Perspective comparative și diacronice asupra limbii române. Istoria limbii române, filologie*. Editat de Mihaela Viorica Constantinescu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Gabriela Stoica, Rodica Zafiu, București, Editura Universității, 2016, p. 407.

¹⁷ Klaus Bochmann, *op. cit.*, p. 108.

¹⁸ Victor Neumann, *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, ediția a III-a, București, Editura Rao, 2015, p. 11.

recunoscut pentru identitatea sa românească dincolo de granițele lumii românești, îi scrie prietenului său, marele umanist Erasmus din Rotterdam: „Dar nu înțeleg prea bine cum poți fi fericit și cum te poți bucura că ești sănătos câtă vreme trăiești departe de patrie, sub cer senin. Alții se opintesc cu mâinile și cu picioarele ca să poată duce o viață liniștită în patria în care s-au născut, unde au crescut și unde sunt cinstiți cu toate onorurile și avantajele”¹⁹. Din această uimire dojenitoare și amicală aflăm că Olahus, călător și bun cunoscător al altor neamuri, avea deja o clară conștiință etnică și o puternică legătură cu pământul patriei sale. În ciuda fluidității iminente a granițelor etnice și politice din acea vreme, *patria* exista deja în închipuirea și în credința patriotului. Însă în secolul al XVI-lea, această *patrie* era încă un concept ambiguu în imaginarul concetățenilor săi.

Prin urmare, cu totul altfel au stat lucrurile în privința asumării conștiente a apartenenței la o patrie situată în spațiul carpato-danubiano-pontic pentru această parte a românimii, anume țărănimea, care nu a beneficiat nici de experiența întâlnirii cu alte neamuri, nici de ideile înnoitoare privitoare la apartenența la un stat unitar conform doctrinelor occidentale moderne. Sentimentele patriotice ale țăranilor au fost, din motive indubitabile, mai puțin cognoscibile la nivel macro-istoric. Anthony D. Smith, un important teoretician al naționalismului, atrăgea atenția asupra grabei de a eticheta drept evidente sentimentele naționale sau patriotice ale unui grup etnic în lipsa dovezilor istorice și fără obiectivitatea generată de situarea în exteriorul situației analizate: „Adevărul este că majoritatea acestor *culturi* sau *grupări etnice* sunt categorii diferențiate doar din exterior; ele nu au conștiință de sine colectivă sau simț al comunității și solidarității. A presupune că un grup localizat de oameni care vorbesc dialecte similare, respectă aceleași obiceiuri și se roagă în cadrul aceleiași slujbe religioase formează o comunitate etnică și ar trebui să genereze și o formă de naționalism (...) înseamnă să pierzi stadii vitale ale etnogenezei”²⁰.

Specificul unui patriotism al țăranilor a fost subliniat în mod pertinent într-o concisă monografie a sociologului din școala gustiană

¹⁹ Nicolaus Olahus, *Corespondență cu umaniștii batavi și flamanzi*. Cuvânt înainte, antologie, note și bibliografie de Corneliu Albu. Traducerea textelor din limba latină de Maria Capoianu, București, Editura Minerva, 1974, p. 103.

²⁰ Anthony D. Smith, *Naționalism și modernism*. Traducere din engleză de Diana Stanciu, Chișinău, Editura Epigraf, 2002, p. 57.

George Marica, apărută în 1942. Marica pornește și el de la definirea graduală a patriei și a patriotismului, anume de la sensul cel mai concret – geografic și determinantele utilitar-economice ale respectivei apartenențe, ajungând până la factori mai subtili, cum sunt cel istoric sau cel psiho-emoțional. Căutând să distingă clasa celor mai puternici propulsori ai patriotismului, sociologul înlătură din discuție factura mai rațională și intelectuală a cetățenilor, sugerând în schimb că „mult mai legate de patria lor, cel puțin de o anumită patrie (...), sunt mai degrabă straturile de jos, îndeosebi țărăimea. Se cunoaște atașamentul țăranului pentru locul său. (...) Nostalgia (pentru patrie) nu e deloc privilegiul claselor de sus. Mai puternică pare să se manifeste ea la clasele populare”²¹.

Marica înțelege desigur că acest atașament de pământul natal poate fi explicat în mod limitativ în cazul țăranilor de incapacitatea lor funciară de a se deplasa, de tendința lor spre o existență rutinară, însă teoreticianul respinge ideea că ar fi aici vorba doar de o chestiune de mentalitate sedentară. Acceptă fără îndoială faptul că țăranii nici nu trebuie încadrați în categoria patrioților luminați, raționali, conștienți, ci într-una specială, fiindcă ei sunt mânați de un patriotism inconștient, irațional. În plus, George Marica face aici distincția exponențială între diverse înțelesuri ale patriei în funcție de percepția geografică a patriotului: țăranii sunt în fapt atașați de patria mică, nu de cea mare sau „super-patrie”, cum le numește autorul lucrării din 1942: „Patria e pentru ei ogorul, locul lor natal, cel mult regiunea de unde sunt. Pentru a avea viziunea patriei în întregimea ei, le lipsește experiența necesară. (...) Pe urmă ideea de patrie largă, de țară e o idee mult prea abstractă pentru a putea fi sesizată ușor și complet de mintea și sufletul mai concret, cu un orizont mai circumscris al țăranului”²². La clasele de jos, rămâne acel patriotism de bază, motivație automată de a prefera un anumit spațiu, anumite deprinderi, un anumit grai, un anumit stil de locuit. În cultura română, abia în secolul al XIX-lea, sub influența primelor idei pașoptiste, este forjată conotația termenului patrie în sensul larg menționat de Marica, adică „patrie a tuturor românilor”²³, pe care se va institui viitoarea construcție națională.

²¹ George M. Marica, *op. cit.*, 2011, p. 238.

²² *Ibidem*.

²³ În cursul de istorie națională al lui Mihail Kogălniceanu din 1843, apud Klaus Bochmann, *op. cit.*, p. 112.

Au existat oare idei naționale, atașamente etnice la această categorie de oameni care a trăit în afara ideilor teoretice despre națiune, evidențiate de istoricii naționalismului? Lăsând la o parte teoriile sofisticate ale teoreticienilor, ar trebui să descriem aceste colectivități moderne timpurii folosind propriile lor concepte, propria lor cultură și termenii lor proprii de înțelegere a subiectului. Un istoric britanic specializat în epoca medievală făcea observația esențială, referindu-se la tema de față, că aceste comunități percepeau identitatea nu ca pe ceva imaginat sau drept prilej de interogații filosofice, ci percepția lor se întemeia pe ceva mult mai puternic, important factor de coeziune al societăților arhaice: pe sânge²⁴, conform ancestralei *jus sanguinis*.

Viziunea despre comunitate și atașamentul pentru grupul de apartenență ale acestui segment atât de important al societății românești, având în vedere lipsa unei teritoriu organizat administrativ-politic de locuire și a documentelor istorice, le putem afla consultând textele folclorice. Acestea sunt, într-adevăr, documente de o factură aparte, mediate estetic, dar pot fi receptate și ca rezultatele unui intens proces de circulație de la o generație la alta, având calitatea de a fi înregistrat opiniile și sentimentele statornice ale unei societăți prin excelență conservatoare.

Patria ca circumscriere geografică

Așa cum am observat mai sus, sensul concret, primar al conceptului de *patrie* este cel care trimite la geografia natală, fiind specific, în cultura română, unei faze incipiente a folosirii cuvântului. De pildă, Florian Aaron, călăuzit de utilizarea lexemului în vremea sa, distinge între *națiune* – cu sensul de fenomen spiritual și *patrie* – ca spațiu politico-geografic²⁵.

În afara legăturii dintre țaran și pământul său, unitatea geopolitică cea mai apropiată și importantă a fost pentru el moșia satului, locul rămas moștenire de la generațiile trecute. S-a observat că acest tip de atașament este unul pragmatic, căci „oamenii nu au iubit o patrie imaginară, o patrie ideală, ci pământul care le asigură resursele de viață și bunăstare”²⁶. Această formă comună și des întâlnită a patriotismului este consubstanțială mentalității populare, lirica folclorică indicând frecvent

²⁴ Rees Davies, *op. cit.*, p. 567-579.

²⁵ Florian Aaron, *Idee rapide de istoria Prințipatului Țării Rumânești*, 1835, apud Paul Cornea, Mihai Zamfir (editori), *Gândirea românească în epoca pașoptistă*, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 142.

²⁶ Ștefan Lemny, *op. cit.*, p. 31.

cunoașterea de către poetul popular a unui spațiu relativ larg situat între hotarele românității. Această situație este relevantă de prezența toponimelor și mai ales a hidronimelor în cântece epice și lirice sugerând înfrățirea țăranului cu mediul său de viață: „Crișule, Crișuțule,/ Crișule, drăguțule!/ Apă limpejoară/ De sub lespejoară/ Tu mi-ești curătoare,/ Să-mi fii vorbitoare...”²⁷ Astfel, în folclorul românesc se poate observa că „Dunărea, Jiul, Oltul, Oltețul, Dâmbovița, Ialomița, Buzăul, Mureșul, Crișul, Târnavele, Iza, Cerna, Siretul, utilizate ca pretext poetic pentru reliefarea trăsăturilor interioare, delimitează o zonă spirituală de veche tradiție”²⁸. Poetul popular își fixează reperele simbolice inspirat fiind de granițele naturale ale spațiului de origine: „Frunză verde de secară,/ Dunăre, apă vioară,/ Face-te-ai neagră cerneală,/ Să te pui în călimară,/ Și tu mare, Mare Neagră,/ Face-te-ai hârtie albă...”²⁹

În baladele populare, intriga se petrece în spații fantastice, dar acestea sunt de asemenea identificate cu toponime reale, preluate din spațiul familiar bardului popular. De pildă, haiducii se întrec atât în câmpiile Olteniei sau ale Valahiei. În balada cu tema incestului dintre soră și frate, Ileana, „doamna florilor” e cea mai frumoasă „din țara românească și moldovenească”³⁰, sugerându-se astfel conștiința unei separări a celor două teritorii și grupuri etnice. În contextul mobilității reduse a țăranilor români, totuși aceștia au reprezentat factorul care a susținut conservarea și colportarea baladelor; aceasta este o dovadă a familiarizării lor cu denumirile regiunilor românești, altfel mesajul textelor le-ar fi fost ininteligibil.

Folclorul literar înregistrează și individualizarea regiunilor dincolo de considerarea lor strict geografică, alături de calificări ce dovedesc cunoașterea mai profundă a regiunii respective și o incipientă viziune etnică: „– Taci, nevastă, nu mai plânge,/ C-o veni primăvara/ Și-om trece la Moldova/ La Moldova, țară bună,/ Unde-i nație română”³¹. Conștientizarea existenței mai multor provincii de limbă română reflectată în cântecele

²⁷ Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folcloristice*, vol. I. *Poezia poporană*, partea I, București, 1900, p. 32.

²⁸ Al. Hanță, *Ideea de patrie în literatura română*, București, Editura Minerva, 1976, p. 29.

²⁹ *Cântece voinicești și ostășești alese* din colecțiile culese de C. Rădulescu-Codin, Șt. Tușescu, S. T. Kirileanu, București, C. Sfetea, 1910, p. 24.

³⁰ „Soarele și Luna”, în Alexandru I. Amzulescu (ed.), *Balade populare românești*, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 283.

³¹ Ioan Urban Jarník, Andrei Bârseanu, *Doine și strigături din Ardeal*. Ediție definitivă, studiu și introducere, note și variante de Adrian Fochi, București, Editura Academiei, 1968, p. 435.

populare este probată și de amplificarea pe care încep să o aibă valorile de migrație internă între diversele provincii românești. Apare astfel experiența dureroasă a rușii de moșie, de locul nașterii, dar nu și de colectivitatea etnică în sens larg³².

Mai ales anumite categorii ale populației țărănești autohtone fac expresie separată de cunoscutul sedentarism al acestei categorii sociale, ajungând să călătorească din diverse motive și pentru a-și îndeplini diverse obligații, de la cele legate de ocupații la înrolarea în armată, această situație generând astfel o cunoaștere geografică transmisă apoi, la întoarcere, în interiorul grupului de proveniență: „Foaie verde de trei spini,/ Auzisem din bătrâni/ Că-i tare greu prin străini”³³. Nu lipsește nici conștientizarea apartenenței la o anumită regiune istorică românească, dublată de atașamentul pentru aceasta în momentul nedorit al înstrăinării: „Rămâi Ardeal sănătos/ Și tu sănătoasă țară/ De-oi trăi să te calc iară;/ Iar dacă eu oi muri/ Te-o călca cine-o trăi,/ Iar pe mini m-o îngropa/ În câmp la Germania”³⁴.

O conștiință regională configurată mai cu seamă în folclorul de cătanie capătă adevărate tonuri tragice și se îmbină coerent cu relieful distrugerilor provocate de dușmani în provincia de baștină: „Foaie verde trei migdale/ Arză-te focul, germane,/ C-ai stârnit luna din cale/ Și-a-ntâlnit pe sfântul soare/ La Sântămăria Mare./ (...) Bate-mi, Doamne, neamtu-n dos,/ Că ne-a luat ce-a fost frumos,/ Că ne-a luat Oltenia/ Unde cântă ciocărlia”³⁵. Aceste adevărate imnuri închinete matricei geografice originare sunt îmbogățite prin inspirația poeziei culte a lui Vasile Alecsandri, atât de populară deja și în rândul țăranilor știutori de carte: „Frunză verde de sorcină/ Vai săraca bucovină/ Veselăca șo grădină/ (...) Bucovină țară liasă/ Dintre toate mai frumoasă/ Cai fost plină de avere/ Cași albina de miere/ Băi de aur și de sare/ Nu să află-n lumia mare/ Cu pământ frumos de pâne/ Și munț frumos de pășune./ Dar amu rău ti-au fărmat/ De norod ti-on puținat”³⁶.

³² David Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în veacul al XVIII-lea. Studiu critic*, Sibiu, 1944, p. 74.

³³ Petru Caraman, *Literatură populară*. Antologie, introducere note și glosar de Ion H. Ciubotaru, în *Caietele Arhivei de Folclor*, Iași, III, 1982, p. 198.

³⁴ *Pe Murăș și pe Târnavă. Flori înrourate (Doine și strigături)* culese de Horia Teculescu, Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, 1929, p. 127.

³⁵ Cântec din Cetate – Dolj, cules în 1921, Petru Caraman, *op. cit.*, p. 221-222.

³⁶ Constantin Brăiloiu, *Poeziile lui Vasile Tomuț din războiul 1914-1918*, în „Sociologie românească”, anul IV, nr. 7-12, 1942, p. 548 (am respectat întocmai transcrierea lui Constantin Brăiloiu).

Un exemplu concludent al unei astfel de cercetări, de această dată fiind vorba de formarea conștiinței naționale a francezilor, una dintre cele mai unite și puternice națiuni europene astăzi, ni l-a oferit Eugen Weber, un istoric social american cu origini românești. Acesta a încercat să răspundă la întrebarea „Cum au devenit țărani francezi?”, fiindcă, așa cum arată toate datele etnografice, lingvistice, istorice, până târziu în secolul al XIX-lea, marea suprafață rurală a Franței moderne era populată de țărani care nu vorbeau franceza, nu știau nimic despre conducerea propriei țări și, mai ales, nu erau mișcați de sentimente patriotice. O puternică mișcare de propagandă națională va reuși, într-un sfârșit, să miște și sufletele ruralilor francezi, mișcare incluzând școlarizare masivă, serviciu militar, construirea de drumuri și căi ferate, elemente care vor apropia până la contopire, în doar câteva decenii, cultura înaltă de cea populară.

Spre deosebire însă de verii noștri latini, populația rurală a fost, din contră, cea mai românească parte a formațiunilor statale feudale. Se știe că termenul generic „rumân” îi desemna pe țărani români aserviți din Transilvania aflată sub stăpânire austro-ungară, adică întreaga masă neprivilegiată a claselor de jos³⁷. Deși în Principate instituția propriu-zisă a șerbiei, numită în acele timpuri „rumânie”, se desființează la reforma lui Constantin Mavrocordat, în 1746 și 1749, știm că analogia „țăran” – „rumân” se păstrează până târziu în secolul al XIX-lea³⁸. Abia în 1838, într-un număr al revistei „Curierul românesc”, Ion Heliade Rădulescu folosește prima dată termenul Românie cu valoare geografică de „țară a tuturor românilor”³⁹.

Percepția țării ca spațiu matrice, ca teritoriu natal, apare în poezia populară de inspirație cultă: „Du-te, du-te, dorule/ Du-te călătorule/ Legănat pe vânt de seară/ Să ajungi la noi în țară”⁴⁰ sau „Câmpie, câmpie/ Rămânerea-ai pustie/ Numai să-mi rămâie/ Un fir d-alunel/ Să mă sui pe el/ Să-mi fac ochii roată,/ Să-mi văd lumea toată/ Să-mi văd ș-a mea țară/ Dulce sau amară”⁴¹.

³⁷ Vasile Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 122.

³⁸ *Ibidem*, p. 123.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Pe Murăș și pe Târnave...*, p. 100.

⁴¹ Ovid Densusianu, *Flori alese din cântecele poporului*, București, Editura Pavel Suru, 1920, p. 39.

Patria ca pământ al strămoșilor

Pentru țăranul român, dorul de părinți și de familie se asociază în mod organic cu dorul de țărâmul natal: „Până-i lumea n-oi uita/ Țara mea și pe maica;/ Până-i lumea nu uit eu/ Țara mea și satul meu...”⁴² *Jus sanguinis* nu presupune doar atașamentul de familie, reducerea națiunii la legătura de rudenie. Conexiunea cu un strămoș mitic, real sau inventat, percepută ca un fel de rudenie originară, asigură apartenența tuturor membrilor unei comunități la aceeași familie, situație observată în bibliografia de specialitate internațională mai ales în cazul grupurilor slave de tip *zadruga*⁴³. Această perspectivă arhaică asupra relațiilor sociale regăsită și în comunitățile sătești românești l-a determinat pe Hasdeu să includă în chestionarul său juridic redactat în 1877 o întrebare în măsură să scoată la iveală această realitate: „Oamenii din sat se socotesc între dânșii ca nesce rude? (sau în ce chip privesc ei legătura ce se află între dânșii?)”⁴⁴.

Grupul domestic este cel mai puternic și mai constant context de apartenență, ceea ce motivează investirea bătrânilor, adică a celor mai vârstnici membri ai grupului domestic cu funcții de conducere. Respectivul grup domestic devine cu timpul nucleul unei întregi unități teritoriale, așa cum erau vecinătățile, satele, confederațiile de sate, triburile. Neamul, în sens larg, ca familie a familiilor, se creează pe baza sentimentului de înrudire extinsă, fiind „asociat unei anumite patrii, susține identitățile naționale și unitatea atât de multor națiuni moderne și le conferă membrilor lor un puternic sentiment al legăturilor de rudenie și al continuității imemoriale”⁴⁵. Analizând ideea de *patrie* în cultura românească, Gheorghe Asachi observa că *Sâmbăta moșilor* e o datină prin care, venerându-și strămoșii, românii cultivau în fapt „sentimentul de evlavie, de pietate, de dreptate și de unire ce sunt baza puternică pe care se reazămă ființa și fericirea unei națiuni”⁴⁶.

⁴² *Ibidem*, p. 38.

⁴³ Peter F. Sugar, „Ethnicity in Eastern Europe”, in *Ethnic Diversity and Conflict in Eastern Europe*. Edited by Peter F. Sugar, Santa Barbara, Oxford, ABC-Clio, 1980, p. 433.

⁴⁴ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Obiceiele juridice ale poporului român*, București, Socec, 1892, p. 17.

⁴⁵ Anthony D. Smith, *op. cit.*, p. 58.

⁴⁶ E. Lovinescu, *Gh. Asachi. Viața și opera sa*, București, Editura Casei Școalelor, 1927, p. 178.

Alături de solidaritatea ce derivă din consagvinitate se adaugă în mod natural o solidaritate de natură spirituală, prin asocierea la o biserică sau așezarea sub protecția unui anumit sfânt⁴⁷. Această solidaritate religioasă a fost observată, de pildă, la mocanii din Apuseni, studiați de Teofil Frâncu și George Candrea, care se identificau în funcție de apartenența la o anumită parohie, respectiv paroh: „Sâm din poporul popii X sau Z; numește cu numele pe popa al cărui poporan este; sub numirea de poporan sau poporeni se înțeleg locuitorii care fac parte din aceeași comunitate bisericească”⁴⁸.

Acest fenomen al identității în funcție de parohie, numit în cazul Franței *patriotisme de clocher* („patriotism de clopotniță”), a fost documentat în Europa occidentală deja în secolul al IX-lea, când, în mod cvasi-oficial, fiecare țăran este atașat unei biserici locale⁴⁹. Iar pentru că „rumân” era sinonim în vechea limbă română cu atributul de „creștin”, apartenența la sat echivalează cu apropierea de sacru. Satul natal este locul binecuvântat venit individului de către Dumnezeu, spațiu sacru prin excelență, unde omul e aproape de divinitate: „Frunză verde ș-un dudău,/ multu-i bine-n satu tău,/ Că te știe Dumnezeu!”⁵⁰

Patriotismul și percepția asupra străinilor

Într-o lucrare celebră, antropologul norvegian Frederik Barth a identificat următoarele trăsături ale unui grup etnic din punctul de vedere al antropologiei: se perpetuează biologic fără întrerupere, membrii lui împărtășesc aceleași valori culturale, comunică și interacționează prin diferite modalități și în diverse ocazii⁵¹. Însă cea mai importantă caracteristică menționată de Barth, pe baza căreia profesorul norvegian își construiește o pertinentă teorie a grupului etnic este capacitatea acestuia de a se defini prin comparație cu alte grupuri etnice cu care are ocazia să intre în contact. Acesta a fost numit *criteriul*

⁴⁷ Paul H. Stahl, Studiu introductiv la Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe*, ediția a II-a, revăzută, vol. I, București, Editura Cartea Românească, 1998, p. XXIX-XXXII.

⁴⁸ Teofil Frâncu, George Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*. Scriere etnografică cu 10 ilustrațiuni în fotografie, București, Tipografia modernă, 1888, p. 22.

⁴⁹ John Alexander Armstrong, *Nations before nationalism*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1982, p. 24.

⁵⁰ *Cântece voinicești...*, p. 68.

⁵¹ Frederik Barth, *Ethnic groups and boundaries. The social organization of cultural difference*, Bergen/Olson, Universitets Forlaget, 1969, p. 10-11.

relațional al conștientizării identității, expresie a recunoașterii alterității etno-culturale prin relații de congruență, conflict, complementaritate întreținute cu alte grupuri. Prin urmare, Barth a fost teoreticianul care a inițiat observarea grupurilor etnice nu pe baza introspecției, a conștientizării propriilor trăsături, ci prin excludere, prin comparație cu *ceilalți* – străinii: „Termeni ca *goyim, barbaroi și nemtsi* implică deopotrivă percepția incompletitudinii umane a persoanelor ce nu pot comunica cu cei din grup, care constituie singurii *oameni adevărați*”⁵². Percepția granițelor, a diferențelor a devenit astfel un criteriu stabil de definire a etnicității. În gândirea românească apare de timpuriu o opoziție specifică a naționalismului/patriotismului cu ceea ce se numea atunci cu un termen *ad-hoc* străinismul: „Patriotismul și naționalismul românesc în opoziție (sic!) cu străinismul”⁵³.

Țăranul român s-a înțeles pe sine ca aparținător al unui neam distinct, cu deosebire atunci când a avut ocazia sau a fost nevoit să-și părăsească spațiul de baștină și să întâlnească alte neamuri. După cum știm, motivațiile pentru această rătăcire, înstrăinare nu au fost în general pozitive, ci, din contră, au reprezentat o strămutare nedorită și au produs urmări tragice. Este vorba, desigur, despre înstrăinarea de natură profesională, mai cu seama fenomenul pastoral, și de cel militar (recrutarea, cătănia, războiul), dar și alte motivații economice: „Plecat-a moțul la țară/ Cu cercuri și cu ciubară/ Și cu tocuri de rășină/ Să le deie pe făină,/ Și cu vase mărunțele/ Să câștige bucățele”⁵⁴.

Această identitate relațională sau comparativă furnizează cea mai bogată serie de probe ale identității etnice înregistrate în poezia populară. Folclorul ne explică astfel că orice formă de înstrăinare reprezenta pentru țăran o formă de surghiun temporar, un veritabil exil din spațiul protector al cercurilor concentrice în interiorul cărora se adăpostește individul tradițional: căminul, curtea, vatra satului. Prin urmare, această experiență nu poate fi justificată decât ca cel mai teribil blestem, cel matern: „Maică rău m-ai blăstămat/ Să umblu din sat în sat,/ Să umblu din țară-n țară/ Ca mocanii cu ciubară/ Să n-am Paști, să n-am Crăciun/ Să le mânc mergând pe drum”⁵⁵. Un puternic simbol al acestui crud destin este imposibilitatea

⁵² John Alexander Armstrong, *op. cit.*, p. 5.

⁵³ *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tom. I (1821-1848 iunie 20), București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1902, p. 364.

⁵⁴ *Pe Murăș și pe Târnave...*, p. 99.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 118.

de petrecere a timpului sărbătoresc în condițiile îndătinatelor ale comensualității tradiționale.

Dat fiind specificul stilului de viață în comunitățile rurale arhaice, mobilitatea scăzută și atașamentul profund de locul nașterii, sensul primordial al pășirii într-un mediu străin descris în poezia populară a fost părăsirea satului de baștină în cazul căsătoriei într-un alt sat. Apare aici deja întreaga dramă a înstrăinării și sunt punctate elementele de diferență dintre traiul în mediul familiar și existența socială dincolo de acesta: „Cum m-a dat maica pe mine/ Totu-n celi sate străine,/ Unde oameni nu cunosc,/ Nici cu mine nu vorbesc”⁵⁶. „Ducerea în lume” a fetei măritate are drept corespondent alte plecări tragice, oricât de logice sau normale ar fi ele considerate astăzi din punct de vedere rațional.

Înstrăinarea din dorința de a asigura un trai mai bun celor rămași acasă capătă în final conotații tragice. Iată cum percepe familia unui ardelean plecat în America (în cel mai consistent val timpuriu de migrația românească) lipsa celui plecat: „Arz-o focu Americă/ Cu cine-o descoperitu,/ Mulț copii o-nsărăcitu,/ Și nevieste-o-nvăduvitu./ Copiii-m stătiau pe vatră/ Și-m strigau: tu, tato, tato!/ Maică-sa le răspundia:/ Taj, dragă, nu măi striga,/ Tato-tu-i-n-America, mă./ America-i apă lină,/ Cin bia dint-ia să-nstrăină”⁵⁷.

Comparativ cu lirica de înstrăinare, cea care li se datorează mai ales ciobanilor, a căror pribegie de natură profesională are o vechime considerabilă pe care n-o putem percepe nici astăzi, poezia de cătănie și război este o specie mai nouă, datând de la înființarea regimentelor românești odată cu renunțarea la armatele de mercenari (în Transilvania – în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, iar în Principatele Române – în epoca Regulamentului Organic, 1831-1832). Războiul este prin urmare spațiul prin excelență al configurării acelei identități relaționale (prin comparație cu alteritatea). Relațiile interumane între săteni, coeziunea obștei sătești este înlocuită brusc de întâlnirea altui grup etnic, prin definiție opresiv: „Foaie verde matostat,/ Doamne, rău, fusei ursat,/ Să stau în tranșeu băgat/ Și de nemți înconjurat./ – Rău, maică, m-ai blestemat,/ Ca să n-am parte de sat;/ Nici de sat, nici de vecini,/ Numai de negri streini”⁵⁸.

⁵⁶ Ioan Micu Moldovan, *Folclor din Transilvania (1863-1878)*. Ediție critică de documente inedite, cu note, indici și glosar de Ion Cuceu și Maria Cuceu, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 17.

⁵⁷ Cântec cules de Constantin Brăiloiu din Drăguș, în 1929, apud Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc*, vol. II, București, Editura Minerva, 1983, p. 226.

⁵⁸ Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 224.

Înstrăinarea adusă de îndeplinirea obligațiilor militare apare cel mai clar în cântecele populare, la care se adaugă sentimentul de insecuritate provocat de instabilitatea politică și aspirațiile marilor imperii ale căror ambiții teritoriale se intersectau în zona locuită de români. În cazul românilor transilvăneni și bucovineni, plecarea la oaste e dublată în mod constant de opacitatea înțelegerii sacrificiului pentru o cauză străină, deși Imperiul Habsburgic ținea să insuflă supușilor ideea patriei care corespundea întregului teritoriu imperial și valorile datoriei față de Împărat⁵⁹. Acest patriotism creat artificial era necesar pentru antrenarea românilor în conflictele armate la care Imperiul participa, o cauză impusă oficial, dar fără succes, căci țărani români din aceste regiuni au rămas sceptici la această strategie. Figura Împăratului și identitatea lui străină sunt clar menționate în poezia de război ocazionată de celebra bătălie de la Solferino: „Dară neamțu ce lucra?/ Cu raclete și cu hubiți da/ Tot pământu-l răsturna./ Vine Împăratu nemțesc:/ – Dați, ficiori, cu voie bună,/ C-altcum pierdem din cunună!”⁶⁰

Împotriva blestemului cătăniei sunt astfel întrebuițate toate mijloacele rituale de eliberare din porunca nemilosului monarh străin: „– Săraci, mândruțele mele,/ Adunați-vă tustrele/ Și țineți vreo sărbătoare,/ Să mai scap de la năcaz./ – Măi, bădiță, badiule,/ Noi om da și trei și patru/ Numai n-ascultă-mpăratu”⁶¹. Unele poezii devin adresări directe către Împăratul care-i cheamă la război pe soldații români, încercări imaginare de a-l convinge să-i lase acasă pe românii ardeleni: „– Împărate, Împărate,/ Fă bine și pune pace/ Și ne treci pe noi dincoace,/ Dincoace de cătră-Ardeal,/ Nu mai face-atâta val”⁶² sau „Împărate Ferdinand, / Pune pace, nu te bate/ C-ai recrute tinerele/ Nu te băga-n foc cu ele”⁶³. Se întrezăresc și în poezia aceasta, culeasă la sfârșitul secolului al XIX-lea, rare accente de patriotism ale soldaților ardeleni, deși semnificația acestei sublinieri rămâne mai degrabă motivată de asigurarea mândriei locale decât de dorința sacrificiului pentru cauza austro-ungară: „Frunză verde de alună/ Țara noastră-i foarte bună./ Ardeleni, copii de munte,/ Voi veți fi ostași de frunte...”⁶⁴

⁵⁹ Ștefan Lemny, *op. cit.*, p. 84.

⁶⁰ Ioan Micu Moldovan, *op. cit.*, p. 2.

⁶¹ *Ibidem*, p. 93.

⁶² *Ibidem*, p. 145.

⁶³ *Ibidem*, p. 146.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 74.

Însă, în general, se vedește preferința pentru evitarea cătăniei atâta timp cât aceasta este percepută ca un soi de robie ori o ocupație înjositoare. În schimbul acestei înrobiri de bunăvoie, românul acceptă mai voios înstrăinarea profesională a ciobănitului, care-i era deja familiară de secole: „Decât cătană de rând/ Mai bine-n codru flămând;/ Decât cătană-n șireag,/ Mai bine-n codru pribeag;/ Decât slugă și cătană,/ Mai bine la oi cu peană”⁶⁵. Cătănia, pentru țărani ardeleni, rămâne astfel una prin excelență impusă de străini, o înstrăinare mult mai îngrozitoare decât pierderea în natura atât de familiară: „Decât la neamțu cătană,/ Mai bine-n codru cu pană,/ Că din codru vii acasă,/ Da zău neamțu nu te lasă”⁶⁶.

Sunt conturate în lirica folclorică și momentul desprinderii, dorul de casă, perspectiva tragică a morții departe de pământul străbun și apare redundant blestemarea dușmanilor considerați vinovați de această înstrăinare. Atunci când, mai rar, apare viziunea patriotică asupra descinderii la oaste, se poate bănuia aici o influență dinspre patriotismul de tip livresc: „Haide, țară, la hotare,/ De la noi până la mare/ Fie noapte, fie zi/ Noi hotarul l-om păzi/ (...) Țara cere de la noi/ Să fim harnici la război”⁶⁷. Lipssește uneori chiar și înțelegerea sursei ori cauzei cătăniei. Mai degrabă o forță impersonală este cea care atrage nedoritul eveniment al plecării la oaste, astfel încât pe primul plan pentru cel chemat stau detaliile orânduirii în grabă a lucrurilor de acasă: „Frunză verde de stejar/ M-a dat satul militar,/ Militar în miliție/ Murgul meu cui să rămâie?”⁶⁸

În poezia provenind din Vechiul Regat, plecarea la război se însoțește mai constant și mai credibil cu sentimentul loialității față de autoritățile reprezentative ale statului: „Mă duc, maică, drăguliță,/ să slujesc cu-a mea credință,/ pentru Rege, pentru frați,/ ce-s în lume nstreinați!/ (...) Și mă duc la București,/ în palatele domnești/ ca să vă fac vouă nume/ c-aveți fecior bun în lume!”⁶⁹

Blestemarea cauzei înstrăinării sau a închipuitelor cauze este un motiv care populează consistent lirica de cătănie la noi. Este blestemată mama care l-a făcut pe viitorul soldat fecior și nu fată, cel care a inventat cătănia și, desigur, dușmanul, principalul vinovat de stârnirea conflagrației. E blestemat până și trenul care-i duce pe recruți spre front⁷⁰. Desigur,

⁶⁵ *Ibidem*, p. 81.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 83.

⁶⁷ *Cântece voinicești...*, p. 26.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 33.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 35.

⁷⁰ Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 223.

blestemul nu este o expresie a urii, ci are o funcție magică, la care recurge soldatul-poet ca ultim mijloc de anihilare a cauzei răului.

Totuși, într-o stranie schimbare de accent, țara în care îi duce războiul pe ostași devine aparent un tărâm benefic comparativ cu cel pustiu rămas acasă: „Bate vântul vinerea,/ Voinicii trec Dunărea/ Podul la Italia:/ Că-i Italia țară bună,/ Toți voinicii-n ea s-adună./ Țara noastră-i țară grea,/ Că merg voinicii din ea/ Și se duc în țări străine,/ Unde nu cunosc pe nime:/ Numai frunza și iarba:/ Dar nici aia nu prea-prea,/ Că tot nu-i din țara mea...”⁷¹ Tot din această dialectică „bun” vs. „rău” în seria atributelor țărilor se exprimă și ideea că înstrăinarea este determinată pragmatic de situația „rea”, de „țara care e rea”, în sensul de spațiu al desfășurării războiului, care aduce traiul greu, situație care motivează logic îndepărtarea, căutarea unui loc de trai mai bun. Totuși, alegerea unui alt spațiu în detrimentul celui natal se dovedește în cele din urmă una nefericită: „O, săraca țara mea,/ Eu mi te-am lăsat de rea,/ și n-a trece nici o lună,/ și te-oiu căuta de bună”⁷². Este vorba despre acea conceptualizare a apartenenței etnice percepută tocmai prin îndepărtarea de patrie, nostalgia sau dorul fiind de altfel ipostaze afective corespondente, în epoca românească premodernă, patriotismului⁷³.

Plecarea la oaste a fost cu siguranță cea mai copleșitoare înstrăinare prin care a trecut țaranul român, eveniment care a afectat profund obștea tradițională românească. Conotațiile intens negative ale cătăniei sunt în mare parte determinate de părăsirea familiei și a satului, și abia pe planul secund de greutatea și primejdia în care era pus inevitabil ostașul. Unul dintre primele cântece de cătănie înregistrate în folclorul românesc, datat în 1831, compus de arădeanul D. Ardelean, explică această realitate: „Venit-au vremea să mă duc/ Cătră spurcatu de turc/ Să-m las plugu, să-m las boi/ Să mă duc cătră război, / Să-m las curtea și sălașul/ Să mă duc cătră pizmașul”⁷⁴. Prin urmare, dorul de casă este cea mai nefericită urmare a cătăniei, și nu confruntarea cu străinătatea și războiul, așa cum arată un cântec cules chiar în anul 1918, din județul Vâlcea, de profesorul Petru Caraman: „– Nu mi-i greu drumul călare,/ Nici carabina-n spinare,/ Ci mi-i dor de-acasă tare”⁷⁵.

⁷¹ *Ibidem*, p. 220.

⁷² *Cântece voinicești...*, p. 60.

⁷³ Gabriela Stoica, *op. cit.*, p. 414.

⁷⁴ Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 233.

⁷⁵ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 219.

Există totuși deosebiri între înrolarea în oastea românească și slujirea în armatele străine. Dacă în Transilvania și în Bucovina, serviciul militar se îndeplinea în cadrul armatei austro-ungare, în Basarabia țărani români erau nevoiți să lupte în oastea rusească. Se remarcă și aici preferința țaranului basarabean de a sluji cauza românească: „Decât m-ar băga la oaste,/ Mai bine-aș zace pe coaste,/ Decât în oastea rusească/ Mai bine-n cea românească”⁷⁶. Feciorii din Ardeal preferă de asemenea trecerea Carpaților și alăturarea la oastea românească: „Munte, munte, piatră sacă,/ Lasă voinicul să treacă;/ Să treacă în România,/ Ma la Cuza-n cotunic”⁷⁷.

Spaima morții pe front este văzută, în poezia de război, ca mai puțin înspăimântătoare decât sfârșitul fără îndeplinirea riturilor îndătinat de înmormântare: „Frunză verde, iarbă mare,/ Nu bate cătana tare,/ C-a trage necaz, de moare;/ Și-așa trage de cu greu,/ De n-are nici copârșeu;/ Așa trage de fierbinte,/ De n-are maica să-l cânte;/ Nici ceară de toiag,/ Nici farină de colac;/ Nici popă cu crucea,/ Nici diac cu cartea”⁷⁸. De asemenea, strămutarea din sat în spațiul străin și profan al frontului îi împiedică pe soldați să sărbătorească în conformitate cu legea creștinească: „Voi cu ouă frumușele/ Noi cu plumbi și cu șrapnele;/ Voi cu ouă la ciocnit/ Noi cu plumbi la țeluit/ Voi ziceți Cristos a-nviat/ Noi cu Rușii la junghiat”⁷⁹.

Plecarea din sat către locul războiului declanșează trecerea din centru (al vetrei și al satului) către margini necunoscute ale lumii. Este astfel conștientizată nevoia de apărare a granițelor; țaranul face în acest fel cunoștință cu hotarele țării în modul cel mai nefericit cu putință: „Foaie verde de cicoare,/ Pe mașini și pe vagoane/ Stau soldații milioane/ Și mi-i duce-n depărtare/ Către vechile hotare”⁸⁰ sau: „Și eu am fost rău ursat/ Să nu stau la mine-n sat,/ Căci mama m-a blăstămat/ Țările să le străbat,/ Să mor de pușcă-mpușcat./ Și să mor la graniță/ Cu capul pe raniță”⁸¹.

⁷⁶ Marian Munteanu, *Folclorul detenției. Formele privării de libertate în literatura poporană*. Studiu, tipologie, antologie de text și glosar, București, Editura Valahia, 2007, p. LXIX.

⁷⁷ Ioan Micu Moldovan, *op. cit.*, p. 82.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 88.

⁷⁹ Constantin Brăiloiu, *op. cit.*, p. 550.

⁸⁰ Vârlezi – Galați, cules în 1921, Petru Caraman, *op. cit.*, p. 215.

⁸¹ Turcești – Vâlcea, cules în 1918, Petru Caraman, *op. cit.*, p. 217.

Țăranii-soldați fac și mărturia unei înțelegeri pertinente a finalului de război, având mereu speranța păcii, echivalentă cu momentul mult-așteptat al revenirii în vatra satului, printre cei dragi: „Nu mai plânge, nu ofta/ maică, măicuța mea,/ că doar traiul de soldat,/ îl petreci fără oftat./ Geaba plângi, te văicărezi,/ că, măicuță, nu mă pierzi/ și ca mâni iar mă vezi!/ Nu-i nici Turc, nici Rus în țară,/ Ș-oiu veni la primăvară:/ Nu-i nici Poleah, nici Tătar,/ și ca mâne'n satu-s iar!...”⁸² Vedem aici ideea clar exprimată a războiului ca necesară purificare a teritoriului țării de străinii care-au stârnit războiul.

Țăranul român a înțeles de asemenea că războiul a însemnat pierderea legăturilor naturale, amiabile dintre indivizi și neamuri: „– Voi, neveste măritate,/ De bărbați n-ați avut parte./ Țările luptă pe moarte/ Pentru sfânta lor dreptate./ S-a-nvrăjbit frate cu frate/ Și-au luat foc țările toate”⁸³. Înstrăinarea și războiul au dezmembrat brusc și tragic conviețuirea semenilor: „N-avui parte și noroc/ Să stăm doi frați la un loc,/ La o vatră, la un foc./ Și iar verde trei granate,/ Bată-te, streinătate...”⁸⁴ În opoziție, pacea și eliberarea înseamnă refacerea comunității caracterizată prin legăturile frățești, familiale dintre membrii comunității. Iată această idee exprimată într-un cântec din Vrancea, cules în 1924 de Petru Caraman: „Și iar verde d-iasomie,/ Pe deal la Alexandrie/ Vin doi frați din bătlie,/ Om cu om nu se mai știe./ Și iar verde izmă creață,/ Se-ntâlniră față-n față/ Și se-ntrebară de viață/ Și se sărutau pe față”⁸⁵.

Așa cum arată și poezia populară, obștea sătească arhaică este matricea în care s-a dezvoltat conviețuirea în colectivitate, precum și atașamentul pentru grupul de proveniență, acest *patriotism de esență primară*, care mai târziu a stat la baza națiunii române. În considerațiile introductive la binecunoscutul său studiu despre satele devălmașe, Henri H. Stahl puncta această realitate istorică: „Cu mult mai mult decât familia, satul are dreptul de a fi considerat drept o formă de viață originară, din care s-au putut desface și crește ulterior alte linii de evoluție, care au dus la scindarea masei umane în clase sociale, la crearea de state și de împărății, adică la întreaga dramă a istoriei”⁸⁶.

⁸² *Cântece voinicești...*, p. 32.

⁸³ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 213.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 201.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 211.

⁸⁶ Henri H. Stahl, *Sociologia satului devălmaș românesc*, vol. I, București, Fundația Regele Mihai I, 1946, p. 23.